

УДК 398.3

І. Ігнатенко, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ХВОРЕ ТІЛО: МАГІЧНО-ЛІКУВАЛЬНІ ДІЇ, МАНІПУЛЯЦІЇ, ВПЛИВ НА ТІЛО ЧЕРЕЗ ОДЯГ ТА ІНШІ САКРАЛЬНІ ПРАКТИКИ У ТРАДИЦІЙНІЙ КУЛЬТУРІ УКРАЇНЦІВ

У статті, на основі архівних етнографічних джерел та польових записах автора, розглядаються деякі українські традиційні магично-лікувальні обрядодії, що проводилися над тілом хворого або його символічними заміниками. Серед найпоширеніших варто виокремити наступні: викачування хвороби на яйце або хліб, обмірювання ниткою тіла хворого, "перепікання" у печі, проймання тіла в певні отвори, а також вмивання, обприскування, купання хворого у заговореній воді та ін. Приділена увага лікуванню хворого тіла через маніпуляції з його одягом. Показано, що за традиційними віруваннями українців, вказані символічні дії мали спричинити до практичного результату – одужання, що може бути пояснено беззаперечною вірою пацієнта в ефективність усіх магичних дій та маніпуляцій.

Ключові слова: тіло, хвороба, магія, обряд, ритуал, традиція.

Народна медицина привертає увагу вітчизняних етнологів та збирачів-аматорів від самого початку становлення етнологічної науки. Більше того, одним із "первістків" української етнографічної науки було дослідження, присвячене народній медицині, а саме: "Малорусские суеверия, коим мало кто верил" (1776 р.) А. Чепи – вихідця із дрібної козацької старшини на Полтавщині. Щоправда, праця була опублікована лише в 1892 р. в журналі "Київська старовина" [23].

Ця галузь народної культури і до сьогодні становить інтерес та привертає увагу як українських, так і зарубіжних дослідників [6, 15, 21, 22, 26, 28, 29]. Насамперед, етнологів цікавлять вірування, пов'язані зі знахарями та чаклунами, народне розуміння етіології хвороб та способи їх лікування, засоби рослинного, тваринного, мінерального походження тощо. Між тим, поза увагою вітчизняних етнологів довгий час лишалося саме хворе тіло, магичні способи, маніпуляції, вплив на нього з метою звільнення від недуги.

Отже, у даній розвідці я беру за об'єкт дослідження саме тіло, а конкретніше – хворе тіло, і спробую прослідкувати, як деякі магичні маніпуляції з ним (або його заміником – одягом), що застосовувалися в українському традиційному суспільстві, мали викликати практичний результат – одужання.

Джерелами статті є опубліковані (насамперед, мова йде про розвідки етнографів та збирачів-аматорів середини XIX – початку XX ст., де лівова доля належить польовим етнографічним матеріалам) та неопубліковані (архівні та власні експедиційні) матеріали. Зокрема, були використані архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України (Далі – АНФРФ ІМФЕ), фонди Державного наукового центру захисту культурної спадщини від техногенних катастроф (Далі – ДНЦЗКСТК) та архівні фонди кафедри етнології та краєзнавства історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Далі – КЕКІФ).

Розпочинаючи розгляд заявленої теми, слід зауважити, що одним із найпоширеніших лікувальних прийомів, пов'язаних із маніпуляціями над тілом, є викачування хвороби з тіла. Хвороба викачується, як правило, на куряче яйце, хлібний м'якуш або хлібні "балабушки" (кульки). Розглянемо докладніше.

"Викачування на яйце" було й залишається одним із найпоширеніших прийомів народної медицини. Викачування відбувалося так: виконавець магичної дії качає яйцем по всіх частинах тіла, починаючи з голови і закінчуючи стопами: "Од голови, виговораю, вимовляю з голови, я качаю яечком з голови, з очей, з рук, по руках, по долонях, з ногтиков, з-под ногтиков, от, і з суставчи-

ков, жовтої кості, червоної крові, качаю подошвами, а тоді розбиваю – воно так і видно в воді" [9, арк. 32]. Причому кожна частина тіла викачувалася досить ретельно, що цілком закономірно, адже кожний орган відігравав свою роль у життєдіяльності організму.

Початок викачування з голови, одного з найважливіших органів людського тіла – верху в анатомічному коді, спричинено тим, що, за народними уявленнями, саме через голову в людське тіло проникали хвороби. Стопи ж вбачалися як нижній кордон людського тіла, тому через них шептуха виганяла хворобу з тіла в землю. Обряд вигнання хвороби "з верху до низу" в архаїчній анатомії розрахований на те, щоб спершу "зіпсувати" склад людського тіла, а потім відновити знову цю цілісність, уже з очищених його частин [25, с. 56].

Інколи трапляються випадки, коли шептуха водить яйцем навколо тіла, рук, ніг, голови, не торкаючись їх. Дослідники припускають, що у традиційному суспільстві могли існувати певні уявлення про біологічне поле людини; проте відсутність даних, де проходить кордон біополя людського тіла, і чи збігається воно з фізичним, залишає це питання відкритим [17, с. 42].

Після викачування яйце, як правило, розбивали у склянку з водою і дивилися на його вміст. Слід зазначити, що під час викачування ляку не лише лікували, а й ставили діагноз. Після процесу викачування розбите яйце віддавали собаці, щоб "вигавкав" хворобу, або виливали туди, де люди не ходять, або несли на перехрестя [1, арк. 2].

Викачування хвороби "на хліб" і досі дуже популярне на Рівненщині. Цей процес відбувається так: шептуха бере м'якуш із хліба, скачує його в "галушки" (кульки) (три або дев'ять). Взнявши одну таку галушку, качає по тілі хворого, приказуючи замовляння. Потім бере другу "галушку" і повторює процедуру. Викачавши всі галушки, вона зіплює їх і віддає собаці, щоб "вигавкав". На переконання поліщуків Рівненщини, собака обов'язково має бути чорним, а кидати галушку слід через спину та не дивитися назад [12, арк. 7].

Існували й інші варіанти викачування, зокрема на хліб. Для цього знахарки набирали воду з трьох криниць, замішували тісто й пекли три балабушки (хлібчики), якими й качали по тілу хворого. Потім ці балабушки вкидали у відро з водою, набраною з трьох криниць, а воду виливали під березу чи грушу (після дівчинки) або під ясен чи дуб (після хлопчика). Якщо поблизу була річка, то воду з балабушками виливали туди [11, арк. 24].

Отже, не дивлячись на використання різних речей у цьому виді лікування, дані процедури об'єднує направленість на те, аби вивести (викачати) недугу з усіх частин тіла на сторонній предмет, який згодом мав бути знешкоджений.

Наступним поширеним видом маніпуляції з тілом було умивання/оприскування/купання хворого наговоленою водою або вживання ним цієї води всередину.

Потрібно наголосити, що під час лікування багатьох хвороб ("вроки", "дане", "подвій", "переляк") знахарі обов'язково обмивали водою деякі частини тіла, передусім у ділянці серця, а також коліна та лікті. Можливо, це зумовлено тим, що ці частини тіла є одними із "входів" у тіло, через які, як вірили, можуть проникнути хвороби. Воду також вмивали та напували хворого [15, с. 122].

Приміром, лікуючи "зурочення", на Волині знахарка брала неповну склянку холодної води, кидала туди три крихти свіжого хліба і три жаринки з вугілля. У цю воду вмочала пальці правої руки і верхньою частиною пальців тричі "стирала" по обличчю хворого. Потім з трьох боків склянки хворий мав надпити по три рази води, в якій плавали вуглинка і хліб [3, арк. 340].

Лемки знімали "вроки" так: перехрестивши тричі в горнятці воду, кидали туди три шматки дерев'яного вугілля, рахуючи до дев'яти, а потім у зворотньому напрямку. Після процедури напували хворого тричі [19, с. 145].

На Рівненщині під час "вроків" радили взяти свяченої води і побризкати на хворого через сито тричі, потім – стільки ж разів здмхнути і сплюнути [2, арк. 2].

Слід зазначити, що плювання є однією з найпоширеніших магічних, охоронних та лікувальних дій. Донині зберігаються уявлення про лікувальні властивості слини, як і її природного аналога – води. Слинні здорової людини приписувалася здатність знищувати хворобу. Так, якщо на "вроки" захворіла дитина, то мати тричі облизує лобик дитини та спльовує через ліве плече (бо за правим, за народним переконанням, перебуває ангел-охоронець) [15, с. 124].

Крім окроплення, вмивання хворого водою його також купали. Приміром, на Гуцульщині виснажених важкою недугою рекомендували купати у воді, в якій відгашували вугілля з "живої ватри" (вогонь, добутий способом тертя) [5, с. 284].

На Поліссі зляканим людям радили купатися у відварі заспокійливих трав, зокрема лепехи болотної. Між тим, найбільше купелі застосовували саме для лікування дітей, й досить часто трави, зілля, рослини, в яких дитина купалася, були незвичні й незвичним шляхом здобуті [15, с. 191].

Приміром, лікуючи "крикливиці", купіль потрібно було готувати так: взяти з-під свиней берлоги, де вони сплять, викупати у ньому дитину та вилити ту купіль у плоти, де люди не ходять. Для лікування "зносок" (дитячого зурочення) на Поліссі радили йти до річки чи озера і збирати там усяке зілля, яке коріння дерев затримувало на берегах. Називали його "зносяк", тобто знесене водою. Ще радили йти на три межі, назбирати там будь-якого зілля, потім у ньому скупати дитину, і віднести ту воду на "розходні" дороги [10, арк. 28].

Важливо зазначити, що для лікування тілесних хвороб використовували воду декількох видів: освячену в церкві, "непочату" (набрану до сходу сонця) та просту – з криниці або джерельну.

Найчастіше в лікувальній практиці широко використовувалася саме "непочата" вода. Вживання такої води було обов'язковою умовою ефективного лікування, а сам похід за нею мав магічне спрямування. Зокрема, "непочату воду" добували так: йшли до сходу сонця, брали воду з трьох криниць у трьох селах, де є церкви. Несучи воду, не слід було оглядатися, щоб хвороба не

повернулася. І тільки така вода вважалася справді цілющою [13, арк. 35].

Як було зазначено вище, для лікування багатьох хвороб важливим було вживання води всередину. Щоправда, слід підкреслити, води не простої, а намовленої, заговірної, на яку шептав знахар особливі замовляння. Тобто в даному випадку прослідковується вербальний вплив на тіло через воду, яка потрапляла до людського організму. Особливість заговору полягала в тому, що він найменше передавався акустичним шляхом. Заговірне слово прокоптували, випивали, пропускати в себе, у своє тіло тощо. Найчастіше слова замовляння нашіптувалися на їжу, воду, яку людина мала вжити всередину. Таким чином, їжа ставала транспортним засобом для доставляння слів до місця призначення (до адресата). Слово "оживлялося" і було концентратом того змісту, який у нього вкладали [4, с. 105].

Обмірювання тіла під час лікування було також одним із відомих методів у народній медицині. Зокрема, лікуючи "переполох": "...запрошений знахар вимірює ниткою довжину хворого дитинчати, ширину по простягнутих у різні боки руках і голову в обхваті; зрізає нігті на руках і ногах, часто волосся на голові. Усе це, разом із ниткою, якою проводилося вимірювання, знахар запихує в дірочку, висвердлену в "глухому кінці" одвірка, і зверху забиває осиним кілком. При цьому читає замовляння про те, щоб хвороба більше не мучила "білого тіла, жовтої кості, очей, плечей і всіх суглобів" [16, с. 171-172].

На вербальному рівні тіло під час будь-яких ритуалів, зокрема й лікувальних, постійно конструювалося та деконструювалося. Процедура обмірювання теж належить до таких ритуалів, однак на цей раз основне навантаження переходило на нитку і мотузку. Незалежно від того, чим міряли людину, зняті мірки вважали за її подоби. З одного боку, зняті мірки могли бути небезпечними і застосовані зі шкідливою метою, а з іншого – використані для "перенародження" та лікування, коли хвороба переходила і залишалася у "новому" тілі [20, с. 75].

Проймання, протягування, просування, занурювання тіла в певні отвори, застосовували під час особливо тяжких дитячих хвороб різного походження й інтерпретували як нові символічні пологи [27, с. 149]. З цим варіантом лікування пов'язували імітацію нового народження, після якого дитина приходила у "цей" світ і була здоровою. Приміром, на Житомирщині злякану дитину радили тричі пройтися крізь вікно [11, арк. 20].

На Полтавщині лікування нетримання дитиною сечі відбувалося так: "...малюка змушують пролазити крізь "жлукто" (вузька посудина з цільного дерева, використовується для прання білизни) і підганяють іззаду ударами мерзлої "дужки" (мотузка від відра)" [16, с. 171-172].

Схожею магічною дією було перепікання тіла. Це магічне лікування застосовували і при раціонально пояснюваних хворобах, зокрема, при "сухотах" (легенева хвороба). Хвору дитину клали на хлібну лопату (як правило, це робила мати) і саджали її, як хлібину, в піч. Частіше імітували цей процес. Так, на Житомирщині, якщо дитина до п'яти місяців була худою і не поправлялася, вважали, що вона має сухоти, які треба було запікати. Для цього мати вдосвіта "вчиняла діжу", бабаповитуха виламувала в саду дев'ять "живців" (вишневих гілок) і заходила до хати. Мати питала: "Нащо тобі ці живці?" Та відповідала: "Я це гілля наламала, щоб нас сухота не займала, цими різками буду сухоту чухрати, хай не заходить до нашої хати". Потім баба брала лопату, клала на неї живці, на них – хліб і саджала в піч.

Одного з членів сім'ї вона виганяла за двері. Дитину обливала водою подібно до того, як змивали хліб перед тим, як саджати в піч, і клала маля на лопату. Мати притримувала дитину, а баба тричі в "челюсті" її саджала. Той, хто був за дверима, питає: "Що ж ти робиш?" – "Сухоти запікаю", – відповідала баба. І так тричі. Після цього вона віддавала матері дитину, тричі сплюнувши вліво і вправо. [14, с. 52-53].

Символіка цього обряду, можливо, основана на ототожнюванні дитини й хліба, а процесу випікання хліба – з появою дитини на світ. При цьому її ніби повертали в материнське лоно (піч), щоб вона народилася заново [24, с. 115].

Особливим видом лікування було пониження хвороби за допомогою демонстрації оголеного тіла, а саме статевих органів. Зокрема, при епілептичному нападі радили так: "треба чорною трапкою або самим чорним платком цю людину накрить і на лице, ви мені пробачте, сісти задніцею, а потом іще обсыпать житом". При тому слід було примовляти: "Який гость, така й честь" [10, арк. 23].

При лікуванні дитячих "крикливець", "несплячок" матері радили загорнути дитину в кожу, покласти на поріг і тричі переступити через неї, примовляючи: "Яка породила, та й одходила", або до заходу сонця винести дитину на смітник, покласти на землю, переступити через нього три рази, примовляючи: "Чим мати родила – тим одходила" [7, с. 60]. Така методика пов'язувалася з пониженням хвороби, яка "образиться" й покине тіло хворого.

Вживанням у магічно-лікувальній практиці було й обкурювання хворого тіла. Найчастіше обкурювали сухими, освяченими в церкві травами, а також іншими предметами. Приміром, зляканих дітей підкурювали пир'їнкою, яку загубив бусел. Робили це таким способом: на металеву кришечку шептуха клала ладан і чебрець та підпалювала пир'їнку. Причому підпалювати бажано було освяченою свічкою, яку світили над покійником. У процесі обкурювання шептуха повторювала: "Куди дим, туди й ляк". Злякану людину обкурювали й шаралупою, з якої випулилися курчата [11, арк. 15].

Слід звернути увагу й на лікування тіла через одяг, який виступав заміном тіла. Насамперед, мова йде про сорочку, яка була натільною білизною, найбільше прилягала до тіла, тож ставала його символічним заміном. У багатьох лікувальних ритуалах людину або дитину купають в сорочці (пелюшках), які потім потрібно викинути разом із водою. Символічно це означало позбутися хворого тіла, разом із водою, яка увібрала в себе недугу. Приміром, для лікування "сухот" рекомендували наламати гілля з верби: "ізварить ту вербу і три рази скупають у той вербі. У тій сорочці і в пилосці купать. Той купель і с теєю сорочкою, з тим усім, занести до верби, де ламала, та й вилить на той куш і просить: "Вирбо, вирбо, ни май на мене злості – забери цю хворобу – дай тіло на кості". [8, с. 76].

Така магічна дія може бути пов'язана з тим, що одяг, крім свого функціонального призначення обігрівати і прикривати тіло, ще був і символічним заміном тіла [18, с. 80]. Таким чином, цей обряд передбачав дії, які здійснюються не з самим хворим, а над його одягом або речами, які йому належать.

Отже, підсумовуючи сказане, можна зробити висновки, що в українській традиційній культурі були відомі та застосовувалися ряд магічно-лікувальних практик, під час яких над хворим тілом робили певні магічні маніпуляції (викачування, обмірювання, перепікання тощо), з метою одужання хворого.

Список використаних джерел

1. Архів кафедри етнології та краєзнавства історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка; Етнографічні матеріали з Рівненщини (Зарічнечський та Дубровицький р-ни), записані у червні 2003 р. ф. 4, папка 6, од. зб. 105, 25 арк.
2. Архівні наукові фонди рукописів та фотозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України (Далі – АНФРФ ІМФЕ), ф. 14–3, од. зб. 986, 20 арк.
3. АНФРФ ІМФЕ, од. зб. 1194, Ч., I, 340 арк.
4. Байбури А. Заметки к теме "Слово и тело" / Альберт Байбури // Тело в русской культуре: Сб. ст. / Сост. Г. Кабакова и Ф. Конт. – М.: Новое литературное обозрение, 2005. – С. 102-111.
5. Болтарович З. Є. Народна медицина та ветеринарія / Зоряна Євгенівна Болтарович // Гуцульщина: історико-етнографічне дослідження за ред. Ю. Гошко – К.: Наукова думка, 1987. – С. 272-285.
6. Болтарович З. Є. Народна медицина українців / Зоряна Євгенівна Болтарович. – К.: Наукова думка, 1990. – 232 с.
7. Гринченко Б. Д. Из уст народа: Малороссийские рассказы, сказки и проч. / Борис Гринченко. – Чернигов: Типография Губернского Земства, 1901. – 488 с.
8. Кравченко В. Звичаї в селі Забрідді та по деяких інших, недалеких від цього села місцевостях Житомирського повіту на Волині: Етнографічні матеріали. / Василь Кравченко. – Житомир: Робітник, 1920. – 158 с.
9. Державний науковий центр захисту культурної спадщини від техногенних катастроф (Далі – ДНЦЗКСТК), ф. Брус.-Радом.-2003: Матеріали комплексної історико-етнографічної експедиції до Брусилівського й Радомишльського районів Житомирської області (серпень 2003 р.).
10. ДНЦЗКСТК. Ф. Житомир-2004: Матеріали комплексної історико-етнографічної експедиції до Житомирської області (вересень-жовтень 2004 р.).
11. ДНЦЗКСТК. Ф. Лугини-2005: Матеріали комплексної історико-етнографічної експедиції до Лугинського району Житомирської області (листопад 2005 р.).
12. ДНЦЗКСТК. Ф. Рокитне-2006: Матеріали комплексної історико-етнографічної експедиції до Рокитнівського району Рівненської області (серпень 2006 р.).
13. ДНЦЗКСТК. Ф. Ємільчине-2011: Матеріали комплексної історико-етнографічної експедиції до Ємільчинського та Новоград-Волинського районів Житомирської області (25 липня – 9 серпня 2011 р.).
14. Иванов П. Этнографические материалы, собранные в Купянском уезде Харьковской губернии. Приметы и поверья, относящиеся к беременности и к рождению детей / П. Иванов // Этнографическое обозрение – М., 1897. – № 1. – С. 22-70.
15. Ігнатенко І. Народна медицина українців Середнього Полісся: традиції та сучасність (на польових етнографічних матеріалах) / Ірина Василюк Ігнатенко. – 2-е вид. – К.: Інтелектуальна книга, 2015. – 336 с.
16. Коваленко Г., Манжура О. О народной медицине малороссов в Переяславском уезде, Полтавской губ. / Г. Коваленко, О. Манжура // Этнографическое обозрение. – 1891. – № 2. – С. 141-149.
17. Мазалова Н. Е. Состав человеческий: человек в традиционных соматических представлениях русских / Наталия Мазалова. – СПб: Петербургское востоковедение, 2001. – 192 с.
18. Маєрчик М. Одяг як символічне тіло (на матеріалах української традиційної культури) / Марія Маєрчик // Тіло в текстах культур: 36. матеріалів наук. конф. / Гол. ред. Ганна Скрипник, упоряд.: Олена Боряк, Марія Маєрчик. – К.: Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України, 2003. – С. 69-82.
19. Мацієвський О., Гошко Ю. Народна медицина і ветеринарія / О. Мацієвський, Ю. Гошко // Лемківщина. У 2-х т. – Т.2: Духовна культура. – Львів: Інститут народознавства НАН України, 2002. – С. 140-152.
20. Свириновская А. В. Измерение тела: идентификационные практики / А. Свириновская // Мифология и повседневность. Материалы науч. конференции. Под ред. К. А. Богданова, А. А. Панченко. – Вып. 2. – СПб.: Институт русской литературы РАН (Пушкинский Дом), 1999. – С. 70-80.
21. Скрипник Г. Народна медицина / Ганна Скрипник // Подпілля: історико-етнографічне дослідження. – К.: Наукова думка, 1994. – С. 325-344.
22. Серебряннікова Н. І. Обрядові аспекти народної лікувальної практики слов'янського населення Південно-Західної України: автореф. дис.... канд. іст. наук: 07.00.05 – етнологія / Серебряннікова Н.І.; НАН України. Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського. – К., 2004. – 22 с.
23. Стороженко Н. В. Малорусские суеверия, коим мало кто верил, собранные 1776 года (Рукопись А. И. Чепы) / Н.В. Стороженко // Киевская старина. – 1892. – Т. 36. – № 1. – С. 119-130.
24. Топорков А. Л. "Перепекание" детей в ритуалах и сказках восточных славян / Андрей Львович Топорков // Фольклор и этнографическая действительность. – СПб.: Наука, 1992. – С. 114-118.
25. Топоров В. Н. Об индоевропейской заговорной традиции (избранные главы) / Вячеслав Топоров // Исследования в области балтославянской духовной культуры: Заговор. – М.: Наука, 1993. – С. 3-103.
26. Швидкий С. М. Традиційна народна медицина українців Південної Слобожанщини: історія розвитку, сучасний стан, регіональна специфіка: автореф. дис.... канд. іст. наук: 07.00.05 – етнологія / С. М. Швидкий; НАН України. Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського. – К., 2001. – 17 с.

27. Щепанская Т. Б. Пронимательная символика / Татьяна Щепанская // Женщина и вещественный мир культуры у народов России и Европы / под ред. Т. Щепанской. – СПб.: Петербургское востоковедение, 1999. – С. 149-190.

28. Hanchuk Rena Jeanne. The Word and Wax: a Medical Folk Ritual Among Ukrainians in Alberta. – Edmonton-Toronto: Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 1999. – 108 p.

29. Mucz Michael. Baba's kitchen medicines: folk remedies of Ukrainian settlers in Western Canada. – Edmonton-Toronto: The University of Alberta Press, 1999. – 266 p.

Reference

1. Arkhiv kafedry etnologiyi ta krayeznavstva istorichnoho fakultetu Kyivys'koho nacional'nogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka; Etnohrafichni materialy z Rivnenshyny (Zarichnec'kyj ta Dubrovyc'kyj r-ny), zapysani u chervni 2003 roku I. Kolodyuk. Fond. 4, papka 6, odyncyza zberzhennya 105, 25 arkushiv.

2. Arkhivni naukovy fondy rukopysiv ta fonozapysiv Instytutu mystectvoznavstva, fol'klorystyky ta etnologiyi im. M.T. Ryl's'koho NAN Ukrainy (ANFRF IMFE), fond 14–3, opis 986. – 20 arkushy.

3. ANFRF IMFE, fond 1194, opis I, 340 arkush.

4. BAJBURYN, A. (2005) Zametky k teme "Slovo y telo". In: H. Kabakova, F. Kont, ed. *Telo v russkoj kul'ture*, Sankt-Peterburh: Novoe lyteraturnoe Obozrenie, pp.102-111.

5. BOLTAROVYCH, Z. (1987) Narodna medycyna ta veterinaryariya. In: Y. Hoshko, ed. *Hucul'shyna: istoriko-etnografichne doslidzhennya*, Kyiv: Naukova dumka, pp. 272-285.

6. BOLTAROVYCH, Z.Ye. (1990) *Narodna medycyna ukrajiniv*. Kyiv: Naukova dumka.

7. HRYNCHENKO, B.D. (1901) *Z ust naroda: Malorossyjskye rasskazy, skazky y proch.* Chernyov: Typohrafiya Hubernskaho Zemstva.

8. KRAVCHENKO, V. (1920) *Zvychai y seli Zabridi ta po de-yakyykh inshykh, nedalekykh vid c'oho sela miscevostrykh Zhytomys'koho povitu na Volyni: Etnohrafichni materialy*. Zhytomyr: Drukarnya "Robitnyk".

9. Derzhavnyj naukovyj centr zakhystu kul'turnoyi spadchshyny vid texnohennykh katastrof (DNCZKSTK), fond Brus.-Radom-2003: Materialy kompleksnoyi istoriko-etnografichnoyi ekspedyciyi do Brusylivs'koho i Radomyshl'skoho rajoniv Zhytomys'koyi oblasti (serpen' 2003 r.), 120 arkushy.

10. DNCZKSTK, fond Zhytomyr-2004: Materialy kompleksnoyi istoriko-etnografichnoyi ekspedyciyi do Zhytomys'koyi oblasti (veresen'-zhovten' 2004 r.), 135 arkushy.

11. DNCZKSTK, fond Luhyny-2005: Materialy kompleksnoyi istoriko-etnografichnoyi ekspedyciyi do Luhyn'skoho rajonu Zhytomys'koyi oblasti (lystopad 2005 r.), 160 arkushy.

12. DNCZKSTK, fond Rokytne-2006: Materialy kompleksnoyi istoriko-etnografichnoyi ekspedyciyi do Rokytynivs'koho rajonu Rivnens'koyi oblasti (serpen' 2006 r.), 145 arkushy.

13. DNCZKSTK, fond Yemil'chyn-2011: Materialy kompleksnoyi istoriko-etnografichnoyi ekspedyciyi do Yemil'chyn'skoho ta Novohrad-Volyn'skoho rajoniv Zhytomys'koyi oblasti (25 lypanya – 9 serpnia 2011 r.), 142 arkushy.

14. IVANOV, P. (1897) Etnohrafycheskye materyaly, sobrannyye v Kupyanskom uezde Khar'kovskoj hubernii. Primety y pover'ya, odnosyashyiesya k beremennosti y k rozhdenniyu detej. *Etnohrafycheskoe obozrenye*. 1, pp. 22-70.

15. IGNATENKO, I. (2015) *Narodna medycyna ukrajiniv Seredn'oho Polissya: tradyciyi ta suchasnist' (na pol'ovykh etnografichnykh materialakh)*. Kyiv: Intelektual'na knyha.

16. KOVALENKO, H. (1891) O narodnoj medycyne malorossiv v Pereyaslavskom uezde, Poltavskoj hub. *Etnohrafycheskoe Obozrenye*. 2, pp. 141-149.

17. MAZALOVA, N.E. (2001) *Sostav chelovecheskyj: chelovek v tradycionnykh somatycheskykh predstavleniyakh russkikh*. Sankt-Peterburh: Peterburgskoe vostokovedenie.

18. MAYERCHYK, M. (2003) Odyah yak symvolichne tilo (na materialakh ukrajin's'koyi tradycijnoyi kul'tury). In: H. Skrypnyk, ed. *Tilo v tekstakh kultur*. Kyiv: Instytutu mystectvoznavstva, fol'klorystyky ta etnologiyi im. M.T. Ryl's'koho NAN Ukrainy, pp. 69-82.

19. MACIYEVSYJ, O., HOSKO, Y. (2002) Narodna medycyna i veterinaryariya. In: *Lemkivshyna*. Vol. 2. Lviv: Instytut narodoznavstva NAN Ukrainy, pp. 140-152.

20. SVYRNOVSKAYA, A.V. (1999) Izmerenie tela: identyfikacionnye praktiki. In K. Bohdanova, A. Panchenko, ed. *Mifologiya y povsednevnost: Materialy nauch. konferencii*. Sankt-Peterburh: Institut russkoj literatury RAN (Pushkinskij Dom), pp. 70-80.

21. SKRYPNYK, H. (1994) Narodna medycyna, ed. *Podillya: istoriko-etnografichne doslidzhennya*. Kyiv: Naukova dumka, pp. 325-344.

22. SEREBRYANNIKOVA, N.I. (2004) *Obyadovi aspekty narodnoyi likuval'noyi praktiki slov'yans'koho naselennya Pivdenno-Zakhidnoyi Ukrainy*. Abstract of unpublished thesis (Candidate of Historical Sciences. Ph.D.), Natsionalna Akademia Nauk Ukrainy.

23. STOROZHENKO, N. V. (1892) Malorusskye sueveriya, koim malo kto veril, sobrannyye 1776 goda (Rukopis' A. Y. Chepy). *Kyevskaya starina*. 36, pp. 119-130.

24. TOPORKOV, A.L. (1992) "Perepekanye" detej v rytualakh i skazkakh vostochnykh slavyan. In: A.K. Bajburin, ed. *Fol'klor i etnohrafycheskaya dejstvynost*. Sankt-Peterburh: Nauka, pp. 114-118.

25. TOPOROV, V. N. (1993) Ob odnoi evropejskoj zahovornoj tradicii (izbrannyye glavy). In: T.M. Nikolaeva, ed. *Issledovaniya v oblasti balto-slavyanskoj dukhovnoj kul'tury: Zahovor*. Moscow: Nauka, pp. 3-103.

26. SHVYDKYJ, S.M. (2001) *Tradycijna narodna medecyna ukrajiniv Pivdennoyi Slobozhanshyny: istoriya rozvytku, suchasnyj stan, rehional'na specyfika*. Abstract of unpublished thesis (Candidate of Historical Sciences. Ph.D.), Natsionalna Akademia Nauk Ukrainy.

27. SHEPANSKAYA, T.B. (1999) Pronymal'naya symvolika. In: T.B. Shhepanskaya, ed. *Zhenshyna i veshchestvennyj mir kul'tury u narodov Rossii y Evropy*. Sankt-Peterburh: Peterburgskoe vostokovedenie, pp. 149-190.

28. HANCHUK, R.J. (1999) *The Word and Wax: a Medical Folk Ritual Among Ukrainians in Alberta*. Edmonton, Toronto: Canadian Institute of Ukrainian Studies Press.

29. MUCZ, M. (1999) *Baba's kitchen medicines: folk remedies of Ukrainian settlers in Western Canada*. Edmonton, Toronto: The University of Alberta Press.

Надійшла до редколегії 04.03.15

I. Ignatenko, Ph. D., Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

ILLNESSES OF BODY: ELEMENTS OF THE MAGIC CEREMONY, FOLK MEDICINE MANIPULATION, INFLUENCE ON THE BODY THOUGH CLOTHING AND OTHER HEALING RITUALS IN UKRAINIAN TRADITIONAL CULTURE

This articles researched and academically analyzed very unique ethnographic materials, archival as well as the fruit of author's own field research, which bring to light the most taboo spheres of traditional culture. These include a superstition about the illnesses of body and some elements of the magic ceremony in folk medicine in Ukrainian traditional culture. Among the most popular were: exclusion of illness from body to egg or bread, thread measuring patient's body, symbolic "bake" body in the furnace. Different manipulation with body and special water to utter an incantation were also popular. This ceremony of the magico-religious and oral-incantation genre of folk medicine was aimed at patient recovery. One reason of them was a belief. All people from past claimed that the magic ceremony had worked for them. It had relieved them of their psychological and physical ailments.

Key words: body, illnesses, magic, ritual, tradition, customs.